

Дитинство Шевченка (скорочено)

Степан Васильченко

Життя нашого поета таке дивне, що, слухаючи про нього, можна було б сказати, що це легенда. То й повість починається, як починаються казки: "За широкими морями, за лісами дрімучими, ще й за горами кам'яними... був колись веселий край, заворожений злими людьми, заневолений двома неволями".

З 28 на 27 лютого старого стилю в селі Моринцях на Звенигородщині, в хаті кріпака пана Енгельгардта, Григорія Шевченка, народився син Тарас.

Батько й мати на панщині, то й доглядала за малим Тарасом старша сестра Катерина, яка й сама ще була дитиною. Хочеться їй самій ще з подругами погуляти, то посадить малого в ямку на вигоні, накаже не вилазити та й майне до гурту. Згада про малого тільки тоді, як із поля покажеться череда. Вітром летить до ямки, а воно сидить. Як побачить Катрю, з плачем викидає рученята. І картає себе Катря, що покинула дитину саму на вулиці. Ідуть вони за село виглядати маму й татка.

Минають роки... Росте Тарас... Тільки зіп'явся на ноги, почалось дитяче бурлакування, бо батьки на панщині, брат десь пастишить, сестра нагороді... І мандрує дитина то на леваду, то до ставу, то за сад на могилу...

Сад темний, густий, бур'янами зарослий. Невесела й хата Шевченків зимою та восени — кривобока, стара, стіни повигинались, солома потемніла, потрухла, мохом узялась, дірки світять голими латами. А весною зацвіте садок, посіє Катря квіти під вікнами, і суму мов не було. Вперше по весні Шевченкова родина розташувалась коло хати надворі вечеряти. Але невесела та вечеря: зморений батько свариться, мати заклопотана, зажурена, дочка заплакана. Зайшов звичаєм сусід погомоніти й дивується, що так пізно вечеря. То мати й розповіла про їх клопіт: Тарас десь дівся. Скрізь обшукали, та так і не знайшли. Вирішили після вечері знов іти шукати.

Зарипіли десь вози; вдарила луною багатоголоса пісня. Всі забули на деякий час про хлопця, заворушились — чумаки! — повиходили назустріч. Аж тут Катря побачила Тараса. Почали допитуватись, де був. Хлопець і розповів, що заблукав у полі, стрів чумаків, вони посадили його на віз, дали батіг у руки та й привезли додому. А як повклала мати дітей спати, а сама з сусідами сіла на призьбі, почав Тарас тихим голосом розповідати брату та сестрі, що ходив туди. Де сонце заходить, і бачив залізні стовпи, що небо підпирають. Крадькома прислухалася мати:

— Ви послушайте, що цей волоцюга вигадує... Ой Тарасе, що з тебе буде?

— Всі на кутку кажуть, що з Тараса, мабуть, щось добряще вийде, — промовив сусід.

Минув ще рік... Не любив хлопець слухати сумних розмов про горе та злидні. Але зовсім уникнути тих розмов не можна. Наслухається, як людей били, продавали, за собак міняли, в москалі голили, — то й день йому стемніє.

Любив Тарас до діда ходити. У Івана Шевченка на свята повно людей у хаті. Дід Іван

грамотний, надіне окуляри й повагом читає про святих мучеників. Та ось чути у вікно — на вулиці регіт. То завітав кобзар з кобзою. Вийдуть люди послухати пісень. Спитає сліпий кобзар у поводиря щось, одкашляється — та й залунає урочистий зміцнілий голос про те, як руйнувала цариця Катерина Запорозьку Січ. І піднімались шапки на головах вгору і по-вовчому загоралися очі. Відчувалось, що тут буває велика та могутня сила. Мало що розумів малий Тарас, але й він відчував і від цього завмирало серце.

Повернувшись до хати, люди просили діда Івана розповісти про Коліївщину, про гайдамаків, про Залізняка та Гонту. І дід розповідав про ті часи, коли гайдамаки різали та палили панів. Сусіди слухали, німіючи од жаху. Тут же був і малий Тарас. Слухав і не виходив до вечора. А вночі йому ввижалося, що горять панські будинки. На ранок з рушницею з соняшника та шаблею з лозини рубав вів у бур'яні "панам" голови з плечей.

Змалку, зростаючи в співучому куточку України, Тарас Шевченко купався в тих піснях, що звуться народними. Батько, який колись сам чумакував, співав про того чумака, що занедужав у дорозі, тітка — про сербина, сестра на городі — легенду про брата та сестру, чабан — про своє бурлацьке життя... Тарас у свої вісім років вже підспівував старшим.

Якось почув ці пісні дяк та й став питати, хто то так підспівує. Григорій Шевченко похвалився, що то його син Тарас, і попросив дяка взяти хлопця до школи, бо дуже охочий той до книжки. Дяк погодився, що слід Тарасу вже ходити до школи. Так, з осені почалось його школярське життя. Нудна й тяжка була наука тоді у школах: з-під різок, по церковних книжках. Але малий Шевченко брався до цієї науки охоче. Справжньою втіхою було, коли в школі починали учити писанню. Одного разу, прибираючи дякову "світлицю", знайшов Тарас грубий зшиток паперу. Школяр почав розглядати написані рукою дяка псалми, щедрівки, вірші... Тарасові дуже захотілося самому зробити таку книжечку, обмалювати візерунками, вписати вірші та пісні, що йому припали до вподоби. Це був перший непереможний і жагучий потяг до словесної творчості. Хлопцеві навіть мріялась та снилась мальована, позолочена книжечка.

Перше горе, що спіткало хлопця, — злидні та праця передчасно поклали матір у домовину. Хлопця забрали зі школи дивитись за меншими вдома. Коли батько оженився вдруге, взявши вдову з дітьми, у хаті почалися сварки, бійки, плач — пекло... Коли, застудившись у дорозі, помер батько — сиротам не стало життя у своїй хаті. Перший покинув батьківський дім Тарас і пішов до школи проситися і за школяра, і за діда-сторожа, що мав слугувати дякові й школярам, а за ним розбіглися у найми його менші брати та сестри.

На той час у школі дяка-запорожця вже не було. З міста прислали іншого, молодого, більш ученого, але лютого й п'яницю. Йому потрібен був служка, тому на Шевченкове прохання він погодився. Почалося у Тараса не життя, а мука: дяк ганяв свого наймита, посилав жебракувати, красти огірки, яблука, а то й курок; за невдачу серце завжди зривав на наймиті. Дня не було, щоб не давав чубровки або ляща. Про хлопця по селу пройшла недобра слава, але він, зціплюючи зуби, все терпів.

Одного разу почув він пісню про сироту, що поневіряється серед людей. Вислухав і запам'ятав усю до останнього слівця. Поспішив додому, ковтаючи сльози, щоб швидше вписати пісню в свою маленьку книжечку. Вранці шуснув у бур'яни, озирнувшись, щоб ніхто його не побачив, сів на колодці і розгорнув свій зшиточок. Наодинці, стиха він почав співати ту пісню. Не закінчивши, заривав нестримно на весь голос. Закінчував пісню і знову починав. Його голос лунав по всьому селу.

Колись послав дяк Тараса в Лисянку до дяка-маляра. Хлопець застав того за роботою: він сидів у повітці і на дошці починав малювати якогось святого, і коли на мертвій дошці з-під пензля глянули людські очі й почало з'являтися живе обличчя, маляр здався Тарасові чарівником. Вогонь пішов по жилах, здалося йому, що все на світі віддав би, аби тільки навчитись так творити. Він почав прохати дяка прийняти його за учня. Дяк погодився, але замість того, щоб привчати учня до малярства, обернув хлопця на наймита, сказавши, що той повинен спочатку відпрацювати за науку три роки. Шевченко покинув цього маляра й пішов проситись до іншого. Але й тут не пощастило: маляр подивився на його ліву долоню і відмовився взяти за учня, бо нема у хлопця долі. І пішов Тарас смутний, приголомшений. Де б не працював, за що б не взявся: чи вівці пасти, чи коло землі хазяйнувати — не зміг подолати той потяг до малярства. Вирішив спробувати ще раз. Пішов до хлипнівського маляра, показав свої малюнки, і погодився маляр вчити Тараса, побачивши в хлопцеві природжений хист. Але відправив у Вільшану до управителя за дозволом, щоб не було нарікань від панів, що їхнього кріпака, не спитавшись, до себе в науку взяв. Управитель послухав хлопця, подивився на нього і не відпустив учитися, а відправив на кухню до кухаря.

Раптом відчув Тарас, що він — зв'язаний, раб, невільник, довічний попихач. Згадав, що чув, як багато панських людей накладали на себе руки. Але коли прибіг до ставу і став над ополонкою, якась невидима сила відштовхнула його геть від неї. Пригадалися мрії і з'явилась надія, що з нього щось вийде... мусить вийти.